

До Спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01
Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію

Пилипчука Ярослава Валентиновича

«Соціальна історія кипчаків у IX – XIII ст.»,

подану на здобуття наукового ступеня

доктора історичних наук

за спеціальностями 07.00.01 – історія України і 07.00.02 – всесвітня історія

Актуальність теми дослідження. Подана на захист дисертаційна праця Пилипчука Ярослава Валентиновича присвячена аналізу проблематики, яка формально ніколи не випадала з поля зору дослідників, що цілком зрозуміло, враховуючи вагомість внеску степових народів взагалі і половців-кипчаків-кumanів зокрема у вітчизняну та світову історію. Проте, як переконливо демонструє проведений докторантом у підрозділі 1.1. історіографічний аналіз, сучасна наука досьогодні не спромоглась напрацювати достатньо аргументований, зважений та переконливо вмотивований цілісний погляд на соціальну історію кипчаків в усіх її політико-династійних, етно-демографічних, територіальних і культурно-релігійних виявах, що робить порушену дисертантом проблематику актуальною і науково затребуваною.

Оцінка структури і змісту дисертації, її повноти і завершеності. Аналізуючи загальну архітектоніку поданого дисертаційного дослідження, необхідно відмітити його внутрішню логічність і вмотивовану послідовність. Текст роботи виважено розподілений за розділами, текстово, сутнісно і проблемно збалансований. Чітко і достатньо переконливо сформульовані предмет і об'єкт дослідження, а також його хронологічні межі, мета і завдання роботи, що в комплексі сприяло досягненню докторантом обґрунтованих і достатньо аргументованих висновків.

Окрему увагу слід звернути на наукову базу роботи. Подана дисертація спирається на надзвичайно широку і достатньо репрезентативну історіографічну та джерельну базу. Варто відмітити хоча б той факт, що в ході роботи над темою Я.В. Пилипчук узагальнив і опрацював значний обсяг наукових публікацій з теми, що вийшли друком кількома іноземними мовами. Усе це засвідчує високий рівень як безпосередньо самої роботи, так і наукової школи історичного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, презентувати який має честь пошукач. Вельми позитивним є також той факт, що докторант подав у дисертації спочатку аналіз історіографії проблеми, а вже потім перейшов до розгляду джерельної бази роботи. Це

дало змогу пошукачеві правильно розставити акценти щодо того, що було і що не було зроблено його попередниками в рамках різних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл, уникнути перетворення історіографічного аналізу в банальний бібліографічний огляд праць з тематики дослідження і саме під цим ракурсом перейти до аналізу джерел в контексті того, наскільки вони дають автору можливість закрити наявні в історіографії лакуни та викласти власне бачення дискусійних або щонайменше сумнівних з точки зору докторанта аспектів дисертаційної тематики. Бракує історіографічному підрозділу роботи тільки одного: загального підсумкового висновку щодо стану розробки порушеної автором проблематики.

Стосовно джерельної бази дослідження, відрадно зауважити, що саме вона стала базовим документальним фундаментом для більшості висновків, що їх виносить Я.В. Пилипчук на захист, серед яких присутні позиції не лише традиційного, а і явно новаторського чи навіть дискусійного характеру.

В першому розділі роботи автор детально проаналізував ступінь розробки дисертаційної проблематики в наявній історіографії, виявив і достатньо чітко окреслив існуючі в ній пробіли, подав докладний аналіз використаних при роботі над темою писемних джерел, сформулював основні методологічні принципи дослідження. Особливо вражає при цьому розлога презентація методологічних засад роботи, якій автор присвятив цілий дисертаційний розділ (другий). І хоча в окремих вторинних аспектах опонент не в усьому може прийняти авторський інструментарій роботи дисертанта з фактичним матеріалом (зокрема, не до кінця зрозумілою залишилась наведена на сторінках 109 і 111 роботи надто модернізована дефініція «вершницька ідеологія» – краще в означеному контексті просто говорити про номадичне самовідчуття персональної людської зверхності індивідуально мобільніших і тому начебто вільніших кочовиків по відношенню до прикутих до землі осілих сусідів), проте в основному підходи дисертанта до аналізу цивілізаційного конгломерату середньовічних степових народів збігаються з думкою опонента. Особливо в плані заявленої пошукачем принципової відмови від європоцентристського формаційного погляду на кочовий світ степовиків-номадів, соціальна історія яких не може бути пояснена та осмислена через понятійний апарат теорії і практики західноєвропейського феодалізму (с. 109 роботи). Проведений аналіз дав можливість Я.В. Пилипчуку цілком професійно зорієнтуватися у рівні наукової новизни свого власного дослідження, чітко розмежувати, що в роботі зроблено уперше, що поглиблене, що набуло подальшого розвитку. Отже опонент цілком згоден з автором в його самооцінці, що представлена на захист дисертація багато в чому дійсно є по суті першим в історіографії проблеми комплексним науковим дослідженням соціальної історії кипчаків IX – XIII ст. (с. 34 дисертації).

Окремої позитивної оцінки заслуговує рівень публікаційної апробації роботи, яка в результаті не залишилась «річчю у собі», а через

оприлюднені в різний спосіб наукові доробки автора стала органічною складовою світової номадистики. Результати наукових розвідок Я.В.Пилипчука представлені у сімдесяти його авторських публікаціях, видрукованих у вітчизняних і зарубіжних виданнях. При цьому навіть стисле ознайомлення з тематикою означених публікацій дає можливість зробити висновок, що практично усі результати та основні аргументуючі позиції представленого дослідження, а також більша частина представленого в роботі фактичного і концептуально-теоретичного матеріалу пройшли через своєрідне публікаційне чистилище – тобто цілком доступні науковій громадськості і тому не лишилися «наукою в собі».

Цілком переконливим виглядає науковий рівень третього розділу дисертації, в якому Я.В. Пилипчук досліджував етнічні структури Дашт-і Кипчака від моменту появи кипчаків на авансцені історії. Посилена увагу викликає в означеному контексті авторський аналіз етноісторичного співвідношення кипчаків і сеяньто (с. 113-120 роботи) як проблеми, котра дійсно існує, і опонент також не готовий висловити з цього приводу однозначну точку зору. З іншого боку, варто повністю погодитись з авторськими висновками щодо етнічної тотожності кипчаків, кунів, шарів і куманів, найменування яких є частково самоназвами, а частково – екзоетнонімами (с. 132 дисертації), як і з тезою дисертанта про те, що питання щодо значення етноніму «половці» навряд чи можна вирішити однозначно (с. 136). Серцевиною третього розділу роботи є вражаючий за своїм науковим рівнем, всебічністю і справжньою академічністю підрозділ 3.2., присвячений етнонімам і родоплемінній структурі Дашт-і Кипчака. Розділ містить деталізований і аргументований високопрофесійним аналізом текстових джерельних матеріалів огляд усіх племінних структур, із яких складався етнічний портрет кипчацьких степів, з вельми цінною і достатньо переконливою та вмотивованою географічною прив'язкою їхнього територіального розселення. Особливою оригінальністю вирізняється при цьому спроба співвіднести з кипчаками народу канглів, яких раніше вважали печенігами, проте в даному випадку авторська аргументація такого співвідношення виглядає цілком репрезентативною, а отже має бути прийнята. Завершується означений підрозділ стислим фінальним узагальненням, в якому усі висновки автора щодо порушеної тематики розкладені по полицках, що також є додатковим плюсом означеного підрозділу.

Фіналізує третій розділ роботи підрозділ, присвячений наведеній у джерелах та історіографії фактології стосовно демографічних параметрів великокипчацької спільноти. Проведений в даному підрозділі прискіпливий аналіз усіх наявних з цього приводу матеріалів дав підстави автору оцінити загальний демографічний потенціал кипчаків у 150-200 тис. осіб, що виглядає вельми близьким до істини. Хіба що із контексту авторських висновків до кінця не проясненим залишається питання: цифра у 150-200 тис. осіб стосується усіх кипчацьких ханств-вождівств разом – чи на думку дисертанта по 150-200 тис. осіб припадало на кожне із

«найбільших ханств-вождівств Шаруканідів, канглів, йємеків» (с. 168 дисертації)?

Завершується третій розділ логічним авторським узагальнюючим висновком, що позитивно різнить означений розділ від першого.

Оригінальним авторським винаходом Я.В. Пилипчука є четвертий розділ роботи, в якому піддана аналізу своєрідна «кипчацька діаспора» (термін дисертанта – с. 194) в Єгипті та Індії, у Китаї та на Кавказі, в Європі і на Балканах. Особливо цінним є представлений у даному розділі авторський аналіз відмінностей у статусі кипчаків у зазначених країнах і регіонах. Щоправда, не завжди висновки дисертанта з цього питання можуть бути прийняті повністю. Так, аналізуючи відмінності у статусі кипчаків у Грузії та Угорщині дисертант вважає вирішальним той факт, що «Грузія не мала спільного кордону зі степовими просторами», через що «кипчакам у Грузії не було за рахунок чого посилити свою присутність» (с. 244). Проте Угорщину так само відокремлювали від Степу Карпати, як і Кавказькі гори Грузію, тож авторська теза в даному аспекті потребує або додаткової аргументації, або виглядає як недостатньо обґрунтована. В усьому іншому зроблені на матеріалах означеного розділу висновки Я.В.Пилипчука (с. 245-247) є цілком переконливими, достатньо вмотивованими і можуть бути охарактеризовані як достовірні.

Вельми інформативним і по-своєму цінним є наступний п'ятий розділ роботи, присвячений військовій справі кипчаків. Дисертант проаналізував у ньому особливості військової стратегії і тактики половецького військового мистецтва, узагальнив повідомлення джерел щодо зброї і захисного спорядження кипчацьких вояків, торкнувся частково дотичної до тематики попереднього розділу проблеми військового кипчацького найманства. З приводу порушених у розділі питань автором скрупульозно зібраний та підданий вельми професійному текстовому аналізу дуже цінний і по своєму вичерпний щодо власне кипчаків матеріал, проте здебільшого дисертант звертає свою увагу з цього приводу на дані майже виключно щодо власне кипчаків. Думається, військова наука кочовиків мало різнилася в усіх степових народів, тому можна було б більше узяти до уваги джерельні повідомлення з історії інших орд і ретранслювати означений матеріал на кипчаків... З цього приводу дисертантом згадані лише повідомлення про сумнозвісну для руської історії битву на Калці 1223 р., хоча не менш інформативними, показовими та фактологічно значимими можуть бути також наявні у розпорядженні науки дані щодо Куликовської битви 1380 р. і битви на р. Ворскла 1399 р.

Цілком відповідає загальному рівню професіоналізму роботи шостий розділ дисертації, присвячений родинно-сімейним відносинам у кипчаків, особливостям їхньої правової системи та соціальної організації, способам фіксації і збереження інформації, якими користувалися половці. Варто одразу зазначити, що для науки означені аспекти історії кипчаків розробляються дисертантом значною мірою взагалі вперше, що підкреслює високий рівень новаторства дисертації. Особливо цінними в цьому ракурсі

виглядають подані в роботі описи половецьких сімейних і гендерних відносин, а також прийнятої у кипчаків системи покровності, кипчацькі весільні традиції, сексуальні канони і заборони тощо. Найбільший інтерес і додаткову вагомість означеному розділу додає розлогий академічний розгляд титулатури кипчаків, опрацьованої на власне половецьких даних та повідомленнях сусідів. Повністю поділяє опонент і думку Я.В.Пилипчука щодо фізичної неможливості побудови кипчаками стабільної імперської державної структури, проте в цьому аспекті дисертант залишає без відповіді ключове питання: чому? Автор обмежується у своїх викладках тезою про те, що соціально-політична організації кипчаків вийшла на рівень «конфедерації племен» (с. 299), а також цілком слушним твердженням про те, що «поява централізованої кочової імперії була явищем, не характерним для західноєвразійських степів» (с. 292), але чому? Адже у східній половині Степу такі імперії виникали і неодноразово (сама лише «Велика Монгольська імперія» *Єке Монгол улус* великого кагана Чингіс-хана (1155/1162-1227) чого варта). Можливо, в означеному аспекті дисертанту варто було б більшу увагу приділити природно-кліматичному чиннику зимової напівосіlosti і тому більшій вразливості кочовиків західноєвразійських степів порівняно з їхніми східними аналогами, тим більше, що сам автор підтверджує у підрозділі 7.2. наявність у половців великих осілих поселень, диференційованих у давньоруських літописах на «градь» і «вежы» (с. 330). Впевнений, що такий підхід дасть можливість автору в його подальших наукових розробках аргументованіше визначитись щодо питання, на якому етапі державотворення перебували кипчаки порівняно з осілими й іншими кочовими сусідами?

Останнім побажанням, яке виникло в опонента щодо матеріалів означеного розділу, може бути порада прискіпливіше ставитися до практики посилань на китайські джерела – зокрема, на династійну «Історію Юань» *Юаньши* (元史), написання якої було завершено колективом придворних китайських істориків на чолі з Сун Лянем (宋濂: 1310-1381) в 1370 р. Дисертаційний текст просто відсилає читача до тексту *Юаньши* без конкретної прив'язки до конкретної глави означеного джерела (с. 284), в той час як повний текст «Юаньської історії» складається з 210-ти глав загальним обсягом у понад півтора мільйона ієрогліфів. Зрозуміти в такому морі інформації де той аспект *Юаньши*, який має на увазі автор – справа майже не підйомна (рецензенту це зробити так і не вдалося), що робить таке посилання незрозумілим і тому контрпродуктивним.

Можливо, не таким новаторським, зате справді академічним по масштабу охоплення матеріалу є сьомий розділ роботи, присвячений «структурам повсякденності» кипчацького життя. Головний висновок автора з цього приводу полягає в тому, що за своїми базовими параметрами побут кипчаків мало чим різнився від повсякденностей інших степняків регіону. Висновок зроблений на основі аналізу першоджерел різного походження, є достатньо аргументованим і не викликає

принципових заперечень. Хіба що неодноразово висловлене дисертантом твердження про те, що «за крайньої потреби вони [тобто кипчаки – В.Р.] пили кров тварин» (с. 317), «у крайньому разі кочівники пили кров тварин» (с. 319), здається опоненту не зовсім переконливим. На думку рецензента, проблема полягала в тому, що при здебільшого м'ясній харчовій дієті степняків свіжа кров тварин була для кочовиків ледь не головним джерелом так потрібних людському організму вітамінів, котрі їхні осілі сусіди отримували від рослинної їжі і чого з об'єктивних причин були позбавлені номади. Що ж до повідомлень нарративних джерел про те, що до такого степняки удавалися тільки «під час голоду» (с. 317), не треба в даному випадку сприймати означений тип джерел надто прямо і некритично, адже писалися вони «осілими» хроністами чи літописцями, для яких сам факт вживання крові у їжу мав підкреслювати особливу «дикість» степняків порівняно з осілими землеробськими цивілізаціями. Стосовно ж причин такої харчової «делікатесності», осягнути це звиклим до переважно рослинної їжі землеробським народам було важко, що і відбивалося на сторінках праць, створених представниками «осіло-рільничої» цивілізаційної парадигми.

Найнеоднозначнішу реакцію опонента викликає останній восьмий розділ дисертації, присвячений релігійно-культовим аспектам життя кипчаків. У розділі дуже детально і аргументовано розкрито сутність половецьких релігійних вірувань та уявлень, скрупульозно реконструйований кипчацький язичницький пантеон, віддана належна увага практикованим половцями поховальним ритуалам, тісно пов'язаним з поширеним в їхньому середовищі культом предків. У підрозділі 8.3. представлений напрацьований на здебільшого текстових матеріалах вельми цінний аналіз тотемічних вірувань і пов'язаних з ними культових традицій. Можна сказати, що завдяки зазначеній дисертації наука вперше отримала цілісне уявлення про сутність дефініції «традиційні вірування кипчаків», що не може не вітатися. Достатньо позитивно виглядає представлений дисертантом аналіз історичних процесів, пов'язаний зі спробами поширення в Дешт-і Кипчаку прозелітичних вірувань, включаючи авраїмічні релігії, буддизм і маніхейство. І тільки подана у підрозділі 8.2. авторська спроба осмислити та описати традицію половецької скульптури породжує в опоненті і критику, і біль одночасно. Критику, тому що при аналізі цього аспекту кипчацького буття як ніде в дисертації потрібна наочність, яку можна було б розмістити в додатках до основного тексту роботи, і чого в ній явно бракує. А біль, тому що воістину епохальна, найбільша в світі колекція «половецьких баб» була зібрана і, я сподіваюсь, все ще знаходиться в Луганському Національному університеті імені Тараса Шевченка. Тільки вживу вона для українських дослідників поки що недоступна, а академічна її наочна фіксація і каталогізація донині не зроблена. А це означає, що висновок дисертанта про те, що «припинення спорудження «половецьких баб» було пов'язано не з монгольським завоюванням, а з поширенням серед кочівників ісламу» (с. 405), поки що не може вважатися остаточно доведеним, адже матеріали університетської

луганської колекції донині толком не введені у науковий обіг, а без них наші уявлення про половецьку скульптуру аж ніяк не можна вважати вичерпними. Одним словом, означений аспект дисертації має дуже великий ресурс до подальшої розробки, фактологічного насичення, концептуального осмислення, поглиблення та уточнення. Тільки от можливим це стане лише після залагодження збройного протистояння на сході України...

Завершують роботу вельми цінні додатки, які дуже вдало доповнюють собою фінальні підсумкові висновки дисертації. У додатках Я.В. Пилипчук ще раз детально, чітко й узагальнено розписав кланово-племінну структуру кипчаків, окреслив їхні територіальні межі та мовні параметри, уточнив етнічну складову дискусійних питань соціальної історії кипчаків.

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертаційна праця Я.В.Пилипчука носить в тому числі міждисциплінарний характер і за порушеною проблематикою, предметною спрямованістю і змістом **відповідає спеціальностям 07.00.01 – історія України і 07.00.02 –** всесвітня історія.

Звичайно, як кожне творіння рук людських, представлене на суд наукової громади дисертаційне дослідження Ярослава Валентиновича Пилипчука не позбавлене певних недоліків та резервів до його якісного поглибленого покращення. До проблемних аспектів роботи, зазначених опонентом при поглавному розгляді конкретних розділів роботи, варто додати наступні:

1. Презентуючи актуальність порушеної тематики, дисертант стверджує, що «світ кочівників Західної Євразії може бути реконструйований за допомогою даних описів мандрівників, географічних трактатів та історичних хронік» (с. 32). А де ж дані археології, яка за останні півстоліття накопичила достатній масив безцінних матеріальних артефактів про історичне буття кипчаків-половців?

2. Серед заявлених автором завдань роботи присутнє таке: «проаналізувати причини домінування кипчаків у Китаї, Індії, Угорщині та на Близькому Сході» (с. 33). Одначе навіть якщо з усіма застереженнями прийняти, що стосовно Делійського султанату, Угорського королівства і Єгипту мамлюків означене твердження частково може застосовуватись, то говорити про Китай (навіть в умовах правління чінгізидської династії Юань-Хубілаїдів) як про країну, де колись «домінували кипчаки», опоненту здається неправильним або як мінімум недостатньо обґрунтованим.

3. Презентуючи методологічну основу свого дослідження, Я.В.Пилипчук чомусь зажадав показово «відмовитись» від етноніму «половці», а замість нього користуватися виключно етнонімом «кипчаки» (с. 34). Думається, не варто так жорстко протиставляти етноніми «половці» і «кипчаки» в академічних дослідженнях, адже як визнає далі сам автор, по суті це назви одного й того самого народу, котрий просто арабо-перська історіописна традиція називала «кипчаками», давньоруська літописна –

«половцями», в той час як хроністи Західної Європи використовували для найменування того самого народу термін «кумани».

4. Явно не повним виглядає заявлений автором перелік методів дослідження (с. 34). Серед згаданих методів чомусь відсутні критичний метод роботи з джерелами та комплексний аналіз джерел різних типів. Це дивує тим більше, що в самій роботі такі методики автором успішно і результативно використовуються. Отже, шановний дисертанте: учіться себе хвалити...

5. Трохи однобічним є підхід дисертанта до оцінки практичних результатів його дослідження (с. 9-10). У відповідних абзацах Я.В.Пилипчук прекрасно розписав де «зібрані та проаналізовані в роботі матеріали, зроблені узагальнення і висновки можуть бути використані», але ні словом не обмовився про те, де відповідні матеріали вже знайшли практичне застосування, що безумовно має місце, хоча б якщо пригадати наявний навчальний процес, участь автора у написанні колективних праць узагальнюючого та академічного характеру, паперових і електронних енциклопедіях, оприлюдненні результатів свого наукового пошуку на конференціях тощо.

6. Наукові доробки видатного київського історика П.В.Голубовського дисертант відносить до категорії праць «українських дослідників» (с. 40). Не впевнений, що це цілком коректно, адже Петро Васильович – київський історик дореволюційної епохи, який писав російською мовою і був ординарним професором в Університеті Св. Володимира по кафедрі російської історії. Краще відносити його до категорії «вітчизняної історіографії», але аж ніяк не української, а скоріше російської імперської дореволюційної.

7. У розділі 1.1. дисертації Я.П. Пилипчук виділяє в розвитку світової куманології «три великих періоди» (с. 39), проте в чому їхня етапна специфіка в авторському розумінні не до кінця зрозуміло, а отже не проясненою залишається основа означеної періодизації та її хронологічні рамки. Хоча б тому, що третій період автор починає з 1991 р., прив'язуючи його до появи Інтернету (с. 54), в той час як сам феномен Інтернету з'явився лише у 1993 р.

8. На с. 98 роботи автор заявляє, що «саме комплексний підхід становить ту основу, на якій побудована робота. Свідчення наративних джерел поєднуються з даними археологічних розкопок», проте належного аналізу цих самих археологічних джерел в роботі немає. Небагато в роботі і самого археологічного матеріалу як базової основи для відтворення матеріальної і духовної культури кипчаків.

9. На с. 147 дисертації згадується інспірований невдалим походом у степ новгород-сіверського князя Ігоря Святославлича (1151-1201) напад половецького хана Кончака на місто Римів у 1185 р. Розумію, що питання територіальної ідентифікації міста Римів досі не вирішене, тож тим бажаніше в загальних обрисах зрозуміти авторську точку зору на те, де з погляду степняка цей Римів таки знаходився. Тим більше, що далі автор наводить інформацію про те, що уже в 1187 р. той же хан Кончак здійснив напад тепер

уже на «прикордонні володіння Русі» (с. 147). Якщо так, то Римів до категорії «прикордонних» міст не належав. Питання потребує подальшої розробки...

10. У роботі автор неодноразово використовує для найменування мешканців Русі термін «русини» (с. 3, 4, 43, 53, 65 тощо). Вважаю, що краще в такій ситуації користуватися терміном «русичі», оскільки в етнографії існує поняття «карпатські русини», і застосування означеної етнодефініції по відношенню до мешканців середньовічної Русі може породжувати неправильні конотації.

11. Автор неодноразово використовує в дисертації поняття «харизматичний клан» (с. 352, 416, 5323), проте назвати означене поняття загальноприйнятим не можна, тому в контексті означеної роботи цей термін безумовно потребує точнішої ідентифікації. Що вкладає автор в поняття «харизматичний клан» із тексту дисертації не до кінця зрозуміло.

12. Явно вибивається із загальноприйнятих правил роботи з джерелами практика використання в дисертації творів класичного китайського історіописання. Щоправда, наявність таких джерел автор у роботі неодноразово згадує, відсилаючи читача то до «Історії Тан» *Таншу* (с. 71), то до «Історії Юань» *Юаньши* (с. 71, 545-547, 552-553, 561, 592, 606, 612 тощо), то до «Книги Вей» *Вейшу* (с. 303). Проте, по-перше, «Книгу Вей» дисертант іменує «хронікою», хоча насправді вона такою не є. Династійна історія «Книга Вей» в канонах китайського історіописання є не хронікою, а належить до категорії «нормативних історій» *чженши* (正史), створених в аннало-біографічному жанрі *цзічжуань* (簡傳). По-друге, згадавши «Книгу Тан» *Таншу*, автор упустив із уваги той факт, що таких династійних історій існує дві – «Стара книга Тан» *Цзю-Таншу* (舊唐書), створена протягом 941-945 рр. колективом придворних китайських істориків на чолі з Лю Сюєм (劉昫: 887-946), і «Нова книга Тан» *Сінь-Таншу* (新唐書), завершена придворними китайськими науковцями Оуян Сю (歐陽修: 1007-1072) і Сун Ци (宋祁: 998-1061) у 1053 р. Яку із цих двох династійних історій має на увазі дисертант? І третє: усі зазначені династійні історії є творами колосального обсягу: «Книга Вей» складається зі 132 глав і має обсяг в 1 млн 100 тис. ієрогліфів, «Історія Юань» – 211 глав і майже 1 млн 600 тис. ієрогліфів, «Стара книга Тан» – 215 глав і майже 2 млн ієрогліфів, «Нова книга Тан» – 249 глав загальним обсягом в 1 млн. 700 тис. знаків. Дисертант же посилається на ці твори не указуючи главу, де міститься відповідна інформація про степняків. Усе це робить неможливим розуміння того, на які конкретно матеріали означених китайських джерел дисертант посилається, що там написано і наскільки усе це стосується історії кипчаків.

Проте необхідно зауважити, що всі зазначені резерви до можливого вдосконалення представленої дисертаційної праці мають, здебільшого, локальний, уточнюючий і значною мірою рекомендаційний характер, оскільки не можуть поставити під сумнів головне.

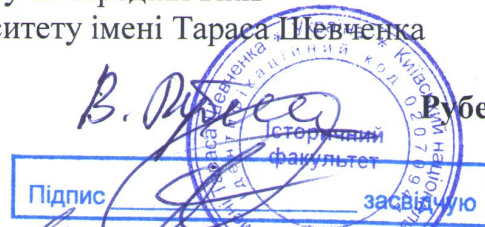
Загальний висновок. Дисертаційна робота Ярослава Валентиновича Пилипчука є глибоким, самостійним і внутрішньо завершеним науковим

дослідженням важливої проблеми, матеріали й висновки якого можуть бути з успіхом використані як в академічній роботі, так і у вузівському навчальному процесі. Означеній роботі притаманні внутрішня єдність і наявність ідей, положень і висновків, що заслуговують на повагу та потребують публічного захисту. Результати поданої наукової розвідки з достатньою повнотою представлені у публікаціях пошукача, а також знайшли відповідне відображення в авторефераті дисертації. Усе це дає підстави стверджувати, що за рівнем важливості теми і наукової новизни, а також за параметрами практичного застосування дисертаційна робота «Соціальна історія кипчаків у IX – XIII ст.» відповідає усім нормам і вимогам до докторських дисертацій, що встановлені пунктами 9, 10, 12 і 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2015 р. № 656, а її автор Пилипчук Ярослав Валентинович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України і 07.00.02 – всесвітня історія.

Доктор історичних наук, професор
кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

В. Рубель

Рубель В.А.

Підпис
Вчений
Карауль

ад - 10

Шевченко